

Küresel Krizin Üst Orta Gelir Gurubu Ülkelere Makro Ekonomik Yansımaları

Macroeconomic Implications/Reflections of the Global Crisis on Upper Middle Income Countries

Vedat KAYA (*)

Adem TÜRKMEN (**)

Özet: 2008 yılında dünya konjonktüründe yaşanan finansal kriz, gelişmiş ülkeler gibi gelişmekte olan ekonomileri de önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde kendini 2008 yılında gösteren küresel krizin gelişmekte olan ülkelerdeki yansımalarının ise 2009 yılında olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Dünya Bankası tarafından ortak paydada gösterilen üst orta gelir gurubu 23 ülkenin, 2008 krizi karşısındaki benzeşen ya da birbirinden uzaklaşan tepkileri kümeleme analizi yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ele alınan ülkelerin sınıflandırılmasının 5 küme biçiminde olduğu görülmüştür. Genel olarak Çin, Malezya, Tayland'ın bir grup olarak, Beyaz Rusya, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Meksika ve Venezüella'nın bir grup olarak, Bosna Hersek, Makedonya ve Romanya'nın bir grup olarak, Brezilya, Şili, Panama ve Güney Afrika'nın bir grup olarak, Bulgaristan, Kazakistan ve Letonya'nın bir grup olarak, Türkiye, Uruguay ve Kosta Rika'nın bir grup olarak kriz karşısında benzer tepkileri sergilediğini söylemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Küresel Kriz, Ayırışma, Kümeleme

Abstract: In 2008, the conjuncture of the world's financial crisis significantly affected the developed countries, as well as emerging economies. It is the fact that the global financial crisis effects on developed countries have shown itself in 2008; on the other hand the influences of the crisis occurred in 2009 in developing countries. In this study, determined as a common denominator in the upper-middle income by the World Bank Group of 23 countries whether facing the crisis of 2008 with using cluster analysis of similar or diverging reactions are presented. After analysis, it is observed that chosen countries formed in 5 clusters. In general, it is possible to say that the countries exhibits similar responses within groups; China, Malaysia, Thailand, as a group; Belarus, Colombia, Dominican Republic, Mexico and Venezuela, as a group; Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Romania, as a group; Brazil, Chile, Panama, and South Africa, as a group; Bulgaria, Kazakhstan and Latvia, as a group, Turkey, Uruguay, and Costa Rica, as a group.

Keywords : Global Crisis, Diversion, Cluster Analysis

(*) Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

(**) Araş. Gör. Erzincan Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

I. Giriş

Amerikan ekonomisinde 2000’li yıllar boyunca uygulanan düşük faizler, düşük gelirli aileler için konut kredilerinin yolunu açarken, kredi baloncuklarının oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla risk primi yüksek olan bu konut kredilerinde 2006 yılında başlayan geri ödeme aksaklıkları ipotekli konutların satışı ile konut fiyatlarında düşüşlere neden olmuş ve 2007 yılının sonunda yüksek faizli ve yüksek riskli kredi (subprime mortgage) denen kredi sistemi çökmüştür. Bankaların, ellerindeki değerinden fazla ipotek konulmuş konutların kredi akitlerini yatırım bankalarına tahvil olarak satması, 2008 yılında Amerikan finans sistemi içinde büyük bir finansal krizin domino etkisiyle yayılmasını beraberinde getirmiştir. 2008’in son çeyreği itibariyle küresel bir likidite ve kredi krizine dönüşerek piyasalardaki güven unsuruna zarar vermiştir. Ayrıca 2008’de dev finans şirketlerinin iflası ile bankacılık ve finans alanlarında da yeni bir kriz olarak ortaya çıkmış, borsalarda dramatik düşüşler ve kurlarda ciddi yükselişler görülmüştür.

2007’de kriz ABD’den yola çıkarak Avrupa Birliğinde kendini gösterdiğinde, dünyanın geri kalan kısmı krizden pek etkilenmemiş görünmekte; hatta bir kısmı hiç etkilenmedi, etkilenenlerin de bir yılda atlatabildikleri gözlenmekteydi. Bu görünüm, kriz üzerine “birbirinden kopuş” (decoupling) kuramının türetilmesini sağladı. Buna göre, yükselen pazar ülkelerinin büyük boyluları (Çin, Hindistan gibi) başta ve genelde Asya Kaplanları krizden hiç etkilenmediler; diğerleri ise etkilenseler de kısa sürede atlattılar (Türkiye, Brezilya gibi). Dolayısıyla krizden etkilenme konusunda bu tip ayrışmalar ve kümelenmeler gelişmiş ülkelerin krizden çıkışı manasında anahtar görevini üstlenebilirlerdi(Kazgan, 2013:6-7). Bu nedenle, bu tip ülkelerde krizin etkilerinin hiç olmaması ve/ya görece az olmasının hangi politikalarından kaynaklandığının bilinmesi önem arz etmekteydi.

Kriz öncesi dönemde tüm Dünyada¹ ve Türkiye’de² Keynesyen düşüncenin öldüğü genel kabul görmekte ve paracı makroekonominin güçlendiği bir düzenin hâkimiyeti kendini göstermekteydi. Oysa tıpkı 1929 Büyük Bunalımında olduğu gibi, 2008 krizi de ABD’de ve tüm Dünya’da serbest piyasa olgusu ile ilgili tüm düşünceleri derinden sarsmıştır. Böyle olmakla birlikte piyasaların kendi kendine iyi işleyebileceği inancı sarsılsa da kapitalizmin tamamen ortadan kalkıp yerine daha farklı bir sistemin gelmesini beklemek pek mümkün görünmemektedir. Önümüzdeki yıllarda da liberal

¹ Geleneksel dönemde merkez bankaları, istihdam, fiyat istikrarı, büyüme ve ödemeler bilançosu gibi işlevsel olarak birbirleriyle çatışan görevler üstlenirken, modern çağda parasalcı makro iktisatçıların etkisiyle sadece fiyat istikrarının sağlanması görevinde uzmanlaşmışlardır. Finansal istikrar görevinde başarılı olmuş merkez bankası görüntüsü finansal aktörler üzerindeki özgüvenin artmasını da beraberinde getirmiştir (Galbraith, 2008:7).

² “23 Ekim 2007’de KTÜ Maliye Kulübü tarafından düzenlenen “Merkez Bankası ve Para Politikaları” konferansında değinilmiştir.

İktisadi düşüncenin ana hatları ile devam edeceği; ancak aksayan yönlerini de yeniden şekillendirerek bir tür evrim geçireceği söylenebilir. Temel Keynesçi yaklaşım, krizi açıklayamamasına rağmen, önerdiği anti-deflasyonist aktivist politikalarla, politika yapıcıların krize karşı izleyebilecekleri tek çıkış yolunun kısa dönemde genişletici maliye politikası olduğu görülmekte bu da Keynes'in ölmemiş olabileceğini gündeme taşımaktadır (Bacutoğlu, 2012:1-2). Bu nedenle 2008 krizi sonrasında tüm Dünya piyasalarındaki regülasyonların; bir başka deyişle kısmi müdahalelerin ön planda olacağı açıkça anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kapitalizmin gerektiğinde piyasaların düzenlenmesini öneren yeni yorumu veya yeni şekli için "düzenleyici kapitalizm" (regulatory capitalism) kavramı ifade edilmeye ve kullanılmaya başlanmıştır. Serbest piyasa ekonomisine tam manasıyla adapte olmuş gelişmiş ülke ekonomileri krizden çıkmışta bu tür müdahaleler sürecini yaşarken; halen karma ekonomik sistem içerisinde gerektiğinde piyasaya müdahale politikasını kullanmaktan çekinmeyen Türkiye'nin içinde bulunduğu gelişmekte olan ülke gurubunun krizden etkilenmede nasıl bir gruplaşma yaşadığı ve krizin temel makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerinin irdelenmesi bu açıdan önem arz etmektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere, bu kriz, ilk sinyallerini 2006 yılında vermesine karşın bunun küresel boyutta bir etkiye ulaşması 2008 Eylül ayını bulmuş ve ülkelerin bir kısmı krizden anında etkilenirken bir kısmının etkilenmesi biraz zaman almıştır. Bu nedenle çalışmada kriz dönemi olarak 2008-2009 dönemi, kriz öncesi olarak 2006-2007 dönemi ve kriz sonrası olarak 2010-2011 dönemi ele alınmıştır. Son krizin, üst orta gelir gurubu 23 gelişmekte olan ülke üzerindeki etkileri, 17 farklı makroekonomik değişken kullanılarak kümeleme analizi yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada konunun temel içeriğini verecek olan giriş bölümünün devamında, yapılan analiz ve 2008 küresel krizi ile ilgili kısa bir literatüre yer verilecektir. Literatür kısmının devamında araştırmada kullanılan kümeleme analizine ait veri seti, kullanılan yöntem, uygulama bulguları ve bu bulgulara ait açıklamalar yer alacak ve en nihayetinde sonuç bölümünde yapılan araştırmada elde edilen bulguların değerlendirilmesi özetlenecektir.

II. Literatür

Literatürde krizlerin etkileri konusunda birçok araştırma olmasına rağmen, çalışmanın kapsamı dolayısıyla bunların bir kısmından bahsedilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kıyaslayan çalışmalardan; Hutchison ve Ilan (2005), Dell'Aricecia vd., (2008) Reinhart ve Rogoff's (2009) gibi çalışmalar krizlerin ekonomiler üzerindeki etkilerini incelemiş ve gelişmekte olan ülkelere krizin etkisinin gelişmiş ülkelere göre daha büyük ve kalıcı olduğunu iddia etmişlerdir.

Araştırmada üst orta gelir gurubu referans alındığı için; bu grupta yer alan Türkiye üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmalardan biri Rawdanowicz (2010) tarafından yapılmıştır. Rawdanowicz, 2008-09 yılları Türkiye'deki durumu incelediği çalışmasında, Türkiye'nin daha önceki krizlerle kıyaslandığında bu krizi daha hafif atlattırmasının nedenini politika yapımcıların dengeleyici politikaları ve finansal piyasaların esnekliği olarak ifade etmektedir. Çalışmada yazar, kriz sırasında yetkililerin hızlı faiz oranlarına ilişkin politikaları ve mali yardım politikalarının, kriz karşısında güçlü bir makroekonomik duruşa neden olduğunu belirtmekte orta vadeli istikrarın korunması yolunda ciddi adımların atıldığını da belirtmektedir.

2008 krizinin Türkiye'ye etkilerinin araştırıldığı bir diğer çalışmada, Aras (2010), Türkiye ekonomisinin 2008 krizinden temelde dört farklı kanaldan etkilendiğini; bu kanalların ise dış talepte azalma, dış kredi azalması, iç kredi daralması ve ekonomiye duyulan güvenin azalması olduğunu tespit etmiştir. Krizin Türkiye'ye makroekonomik açıdan olumsuz etkilerinin ise 1994 ve 2001 kriz tecrübeleri ve alınan önlemler dolayısıyla daha çok reel sektörle sınırlı kaldığını ifade etmiştir.

Çakmak ve Sarıdoğan (2010), küresel iktisadi krizin, genelde dünya ve özelde ise Türkiye ekonomisi ve sanayisini, beklentilerdeki ve talep koşullarındaki bozulmaya bağlı olarak üretimi, istihdamı, kârlılıkları-kazançları ve dolayısıyla toplumsal refahı olumsuz etkilediğini tespit etmiştir. İmalat sanayi ve alt sektörlerin krizden etkilenme düzeyi farklı olmakla birlikte, özellikle dış finansmana, dış talebe ve yüksek gelir esnekliğine bağlı olan sektörlerde daha fazla kayıpların ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir.

Yıldırım (2010), çalışmasında 2008 krizinin Türkiye üzerindeki etkisinin finansal piyasalara olduğunu iddia etmiştir. Çalışmaya göre; küresel ekonomik kriz önce borsada ortaya çıkmakta ve daha sonra da reel ekonomide kendini göstermektedir. Türkiye ekonomisinde 2007 yılından itibaren tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe büyüme hızları düşmüş, buna bağlı olarak da GSYİH'da azalma meydana gelmiştir. 2007 yılı sonunda %4,7 olan GSYİH büyüme hızı 2008 yılı ağustos ayı sonunda %0,9'a düşmüştür. İşletmelerin talep yetersizliği nedeniyle kapasite kullanım oranlarında da azalışlar görülmüştür.

Kümeleme analizi kullanılarak yapılan çalışmalar incelenecek olduğunda; Berberoğlu (2011), 2008 krizinin Avrupa Birliği ülkelerindeki etkisini kümeleme analiziyle araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre 2006 yılı için Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere bir kümede; İspanya ve Hollanda bir diğer kümede ve Türkiye ile diğer AB ülkeleri ise bir başka kümede yer almıştır. 2007 yılı sonuçlarına göre aynı kümelenme durumunun devam ettiği tespiti yapılmıştır. Başka bir deyişle sözü edilen ülkelerden oluşan kümelerde bir değişiklik görülmemektedir. Ancak, 2008 yılına gelindiğinde; İngiltere'nin önceden bulunduğu küme olan Almanya, Fransa ve İtalya'dan ayrılarak İspanya ile bir küme oluşturduğu görülmüştür. Hollanda'nın da 2008 yılında İspanya ile

aynı kümede yer almayıp Türkiye ve diğer AB ülkelerinin bulunduğu kümeye geçtiği tespit edilmiştir.

Ersin Kantar vd. (2011) 50 büyük Türk firmasının 2006-2010 yılları arasındaki verileriyle 2008 küresel krizinin firma bazındaki etkilerini hiyerarşik kümeleme metodu ile incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre, firmalar 4 ayrı kümeye ayrılmaktadır. Bankacılık ve finans kuruluşlarından oluşan kümenin, güçlü küme içi ilişkileri ile kriz döneminde sektörel artış yaşadığı ve bu kümenin Türkiye ekonomisi açısından önemli ve baskın nitelikte olduğu da belirtilmektedir. Genel olarak çalışmada 2008 finansal krizinin firma bazında Türkiye ekonomisi üzerinde etkinliğinin zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Dardac ve Giba (2011), küresel krizin ve geçmişteki finansal krizlerin sistematik etkilerinin benzeşmesini kümeleme analizi ile ortaya koydukları çalışmalarında, 1980- 2008 yıllarına ait 60 sistematik kriz verilerini Ward yöntemi ile kümelemişlerdir. Çalışmada, 2008 krizi ile 1991 Norveç ve 1997 Japonya krizleri benzerlik gösterdiği, fakat her krizin kendine ait yapısal özellikleri olduğu belirtilmekte ayrıca hükümetlerin geçmiş kriz deneyimlerinden ders aldıkları da ifade edilmektedir.

Jiří Mazurek (2011), 2008 küresel krizinin Çek Cumhuriyeti'ndeki bölgesel etkilerini kümeleme analizi ile araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Ústecký, Moravskoslezský, Prague, Jihočeský, Jihomoravský, Liberecký bölgeleri krizden az etkilenen bölgeler olarak belirlenirken, Středočeský, Plzeňský, Karlovarský, Královéhradecký, Pardubický, Vysočina, Olomoucký, Zlínský krizden çok etkilenen bölgeler olarak tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada; krizden etkilenme oranlarına göre bölgelerde uygulanan politikaların incelenmesi sonucu, krizin etkilerinin hafifletilmesini sağlayabilecek politika önermelerine de vurgu yapılmıştır

Gelişmiş ülkeleri de içeren krizin etkileri üzerine yapılan çalışmalardan Furceri ve Zdzienicka (2011), tarafından yapılan araştırmada, 11 Avrupa geçiş ekonomisi kullanılmıştır ve krizin bu ülkeler üzerinde anlamlı ve kalıcı etkisinden bahsedilmiştir. Özellikle finansal dengesizliklere karşı bankacılık sistemi duyarlı olan küçük ülkelerin daha fazla etkilendiğini iddia etmiştir. Ayrıca çalışmada maliye politikalarının krizle mücadelede para politikalarından daha etkili olduğu ileri sürülmüştür.

Bir diğer çalışmada, Göçer (2012), 2008 küresel ekonomi krizinin genel olarak dünya ekonomisini ve özelde de ABD ile beş Avrupa ülkesi ve Türkiye ekonomisi için inceleme konusu yapmıştır. Krizin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin dünya genelinde ve ülke özelinde en çok özel tüketim harcamaları yoluyla etkilediğini ortaya koymuştur. Doğrudan yabancı yatırımların genel olarak olumlu, fakat bazı ülkelerde ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Kamu harcamalarının ise dünya genelinde ve ele alınan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı tespiti yapılmış; ancak İtalya ve Yunanistan'daki etkileri anlamlı ve pozitif bulunmuştur. İspanya'daki etkisi ise negatiftir. İhracat, beklentilere uygun

olarak ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken, ithalat negatif etkilemiştir. Krizin bütün ülke ekonomilerine etkisi negatif olup, etki düzeyi ve etkinin anlamlılık derecesi farklılıklar göstermiştir. Krizden en çok etkilenen ülkelerin de sırasıyla; ABD, İtalya ve Yunanistan olduğu görülmüştür.

III. Veri, Yöntem ve Uygulama

Bu araştırmanın amacı, 2006-2011 yılları arasında küresel krizin üst orta gelir gurubu ülkeler üzerindeki etkisini analiz etmektir. Dolayısıyla kriz öncesi için 2006-2007 yılları ortalama değerleri, kriz dönemi için 2008-2009 yılları ortalama değerleri ve kriz sonrası için 2010-2011 yılları ortalama değerleri, ayrı ayrı bu ülke gurubunun birbiri ile olan ilişkilerini belirlemek amacıyla, Tablo 2’de yer alan seçilmiş gösterge verileri kullanılarak hiyerarşik kümeleme analizi ile kümelendiği görülmüştür. Hiyerarşik kümeleme analizi tipik olarak sayısı 250’den az olan küçük örneklem gruplarının analizinde etkin olarak kullanılan bir yöntemdir (Everitt ve Landau, 2001:12). Veriler Dünya Bankası World Development Indicators veri setinden elde edilmiş ve verilerin analizinde SPSS 21.0 paket programı kullanılmıştır. Dünya Bankasının “World Atlas Method” dahilinde üst orta gelir gurubu olarak belirlediği ülkelere, analiz yapıldığı, ulaşılabilir verilere sahip olanlar Tablo 1’de sunulmuştur³.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Ülke Grubu

Alfabetik Sıralaması	Ülkeler	Alfabetik Sıralaması	Ülkeler
1	Beyaz Rusya	13	Malezya
2	Bosna Hersek	14	Mauritius
3	Brezilya	15	Meksika
4	Bulgaristan	16	Panama
5	Şili	17	Romanya
6	Çin	18	Rusya Federasyonu
7	Kolombiya	19	Güney Afrika
8	Kosta Rika	20	Tayland
9	Dominik Cumhuriyeti	21	Türkiye
10	Kazakistan	22	Uruguay
11	Letonya	23	Venezüella
12	Makedonya		

Çalışmada 17 seçilmiş makroekonomik değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlerin bir kısmı krizin etkisine dair yapılan çalışmalarda sıkça kullanılmakta, bir kısmı ise literatürde ülkelerin temel karakteristik özelliklerini sınıflandırmak için tercih edilmektedir. Kullanılan değişkenler Dünya Bankası

³ Paket programı Türkçe karakterlerde sorunlar çıkarabildiği için ülkeler İngilizce adlarına göre alfabetik sıralamaya tabi tutulmuştur

“World Development Indicators” veritabanından sağlanmıştır. Bu değişkenlere ait kısaltmalar Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2 : Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kısaltmaları

Kısaltma	Değişkenin Tanımı
TKD	Tarım Katma Değeri (% GSYİH)
M3	M3 (% GSYİH)
CİD	Cari Hesap Dengesi (% GSYİH)
DBS	Dış Borç Stoku (% GSYİH)
NTH	Nihai Tüketim Harcamaları (% GSYİH)
DDYNG	Doğrudan Dış Yatırımlar, Net Giriş (% GSYİH)
DDYNÇ	Doğrudan Dış Yatırımlar, Net Çıkış (% GSYİH)
KGSYİH	Kişi başı GSYİH (Yıllık % Büyüme)
KNH	Kamu Nihai Harcamaları (% GSYİH)
BSB	Brüt Sermaye Birikimi (% GSYİH)
BYT	Brüt Yurtiçi Tasarruf (% GSYİH)
SKD	Sanayi Katma Değeri (% GSYİH)
Enf	Enflasyon (GSYİH Deflatörü- Yıllık % Büyüme)
İşgücü	İşgücü (% Nüfus)
NHN	Net hata ve Noksan (% GSYİH)
NFH	Net Finans Hesabı (% GSYİH)
HKD	Hizmetler Katma Değeri (% GSYİH)

Çalışmada kullanılan değişkenler itibariyle birbirine en çok benzeyen ülkeleri belirlemek amacıyla hiyerarşik kümeleme analizi uygulanmıştır. Kümeleme sürecinin başlangıç aşamasında her gözlem bir küme konumundadır. Süreç sonunda ise tüm gözlemler bir kümede toplanmaktadır. Bu yöntem aşağıdaki algoritma ile ifade edilebilmektedir (Özmen, 1998:47).

1. Adım: n tane gözlem, n tane küme olarak işleme başlanır.
2. Adım: En yakın iki küme (uzaklık değerleri en küçük olan) birleştirilir.
3. Adım: Küme sayısı bir indirgenerek yinelenmiş uzaklıklar matrisi bulunur.
4. Adım: 2 ve 3 numaralı adımlar n-1 kez tekrarlanır.

Bu algoritmaya dayalı; tek bağıntılı, tam bağıntılı, grup ortalama, merkezi, ortanca ve minimum varyans yöntemlerinden (Ward yöntemi) söz edilebilmektedir (Özmen, 1998, s.47). Çalışmada bu yöntemlerden hiyerarşik kümeleme analizlerinde sıklıkla tercih edilen Ward yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem iki küme arasındaki benzerlik tüm değişkenler dikkate alınarak en küçük kareler toplamının bulunması ile ölçülür. Amaç küme içinde

homojenliği, kümeler arasında heterojenliği maksimum yapacak şekilde kümeler oluşturmaktır (Sharma, 1996:188). Bu yöntemle elde edilen aglomeratif tablolar yardımıyla 2006- 2011 yılları arasında çalışmada kullanılan değişkenlere bağlı olarak birbirine en çok benzeyen ve birbirine en az benzeyen ülkeler tespit edilmiştir. Daha sonrada dendrogram yardımıyla 0-25 ölçek arasında ülkelerin kümelenmesine göre oluşan kümeler ve kümelerdeki ülkeler verilmiştir.

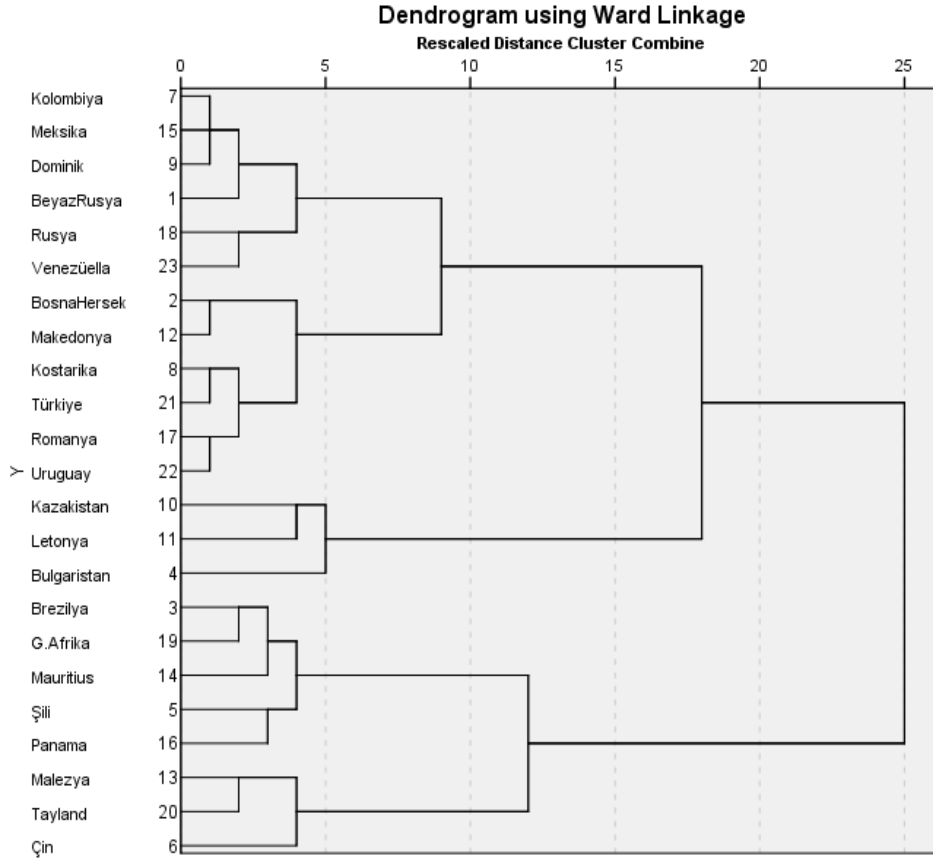
Hiyerarşik kümeleme analizi sonuçlarını göstermede dendrogram yöntemi kullanılmaktadır. Dendrogram'da ülkeler soldan sağa 0-25 birim olarak ölçeklendirilmiştir. Burada birimler arasındaki mesafeler eşittir. Dendrogramdaki yatay çizgiler mesafeyi, dikey çizgiler ise birleşen kümeleri göstermektedir. Ölçek üzerinde kümelerin birleşme noktaları, hangi grupların oluştuğunu gösterdiği gibi aynı zamanda aralarındaki mesafeyi de göstermektedir. Araştırmada bu yöntemin uygulanması sonucunda ülkeler 0-25 birim arasındaki ölçeklendirilmiş mesafelerde gruplandırılmıştır.

Dendrogram incelendiğinde ise kullanılan veriler bakımından birbirlerine en çok benzeyen ülkeler 1 birimlik mesafede grup oluştururken, birbirlerine en az benzeyen ülkeler 25 birimlik mesafede bir araya gelmektedir.

Tablo 3 : 2006- 2007 Ortalaması Aglomeratif Tablo

Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	7	15	6.995	0	0	5
2	8	21	16.797	0	0	7
3	2	12	27.273	0	0	13
4	17	22	39.207	0	0	7
5	7	9	51.294	1	0	9
6	3	19	64.537	0	0	11
7	8	17	78.831	2	4	13
8	18	23	95.299	0	0	17
9	1	7	112.252	0	5	17
10	13	20	130.489	0	0	16
11	3	14	149.880	6	0	14
12	5	16	171.080	0	0	14
13	2	8	197.651	3	7	19
14	3	5	225.908	11	12	20
15	10	11	254.607	0	0	18
16	6	13	284.052	0	10	20
17	1	18	313.741	9	8	19
18	4	10	347.712	0	15	21
19	1	2	405.637	17	13	21
20	3	6	484.510	14	16	22
21	1	4	597.771	19	18	22
22	1	3	758.499	21	20	0

2006-2007 ortalaması için aglomeratif tabloya bakıldığında, kullanılan değişkenler itibariyle birbirine en çok benzeyen ülkelerin 1.basamakta Kolombiya ve Meksika ve birbirine en az benzeyen ülkelerin ise Beyaz Rusya ve Brezilya olduğu görülmektedir. Diğer çok benzeyen ülkeler ise Kosta Rika-Türkiye ve Bosna Hersek-Makedonya'dır.

Şekil 1: 2006- 2007 Ortalaması Dendrogram

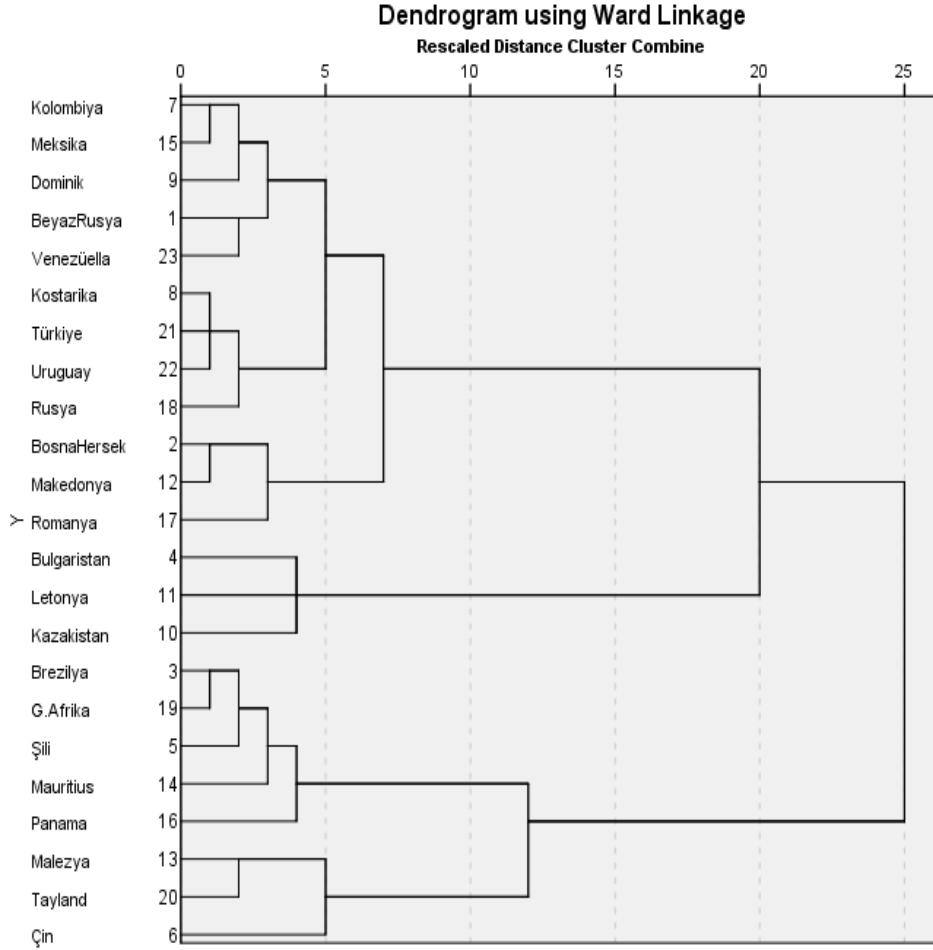
2006-2007 ortalaması için dendrogram incelenecek olduğunda aglomeratif tablodaki benzerliklere ek olarak ikiden fazla ülkeli benzerliklerin varlığı da görülmektedir. Ayrıca 5 ölçekte 5 küme, 10 ölçekte 4 küme ve 15 ölçekte 3 kümenin oluştuğu görülmektedir.

Tablo 4 : 2008-2009 Ortalaması İçin Aglomeratif Tablo

Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	7	15	6.658	0	0	7
2	2	12	14.028	0	0	11
3	8	21	23.540	0	0	4
4	8	22	34.237	3	0	10
5	3	19	46.563	0	0	8
6	1	23	61.866	0	0	13
7	7	9	78.173	1	0	13
8	3	5	94.777	5	0	12
9	13	20	111.552	0	0	18
10	8	18	128.900	4	0	17
11	2	17	150.553	2	0	19
12	3	14	174.019	8	0	15
13	1	7	198.101	6	7	17
14	4	11	224.231	0	0	16
15	3	16	252.059	12	0	20
16	4	10	281.651	14	0	21
17	1	8	315.328	13	10	19
18	6	13	351.129	0	9	20
19	1	2	402.248	17	11	21
20	3	6	483.228	15	18	22
21	1	4	613.415	19	16	22
22	1	3	779.374	21	20	0

2008-2009 ortalaması için aglomeratif tabloya bakıldığında, en çok benzeyen ülkelerin ve en az benzeyen ülkelerin 1.basamakta değişmediği görülmektedir. Diğer çok benzeşen ülkelerden 2. ve 3. basamağın yer değiştirdiği gözlenmektedir.

Şekil 2'deki 2008-2009 ortalaması için dendogram incelendiğinde bir önceki döneme göre küme elemanlarında çok ufak değişikliklerin olmasına rağmen 5 ölçekte 5 küme, 10 ölçekte 4 küme ve 15 ölçekte 3 kümenin olduğu görülmektedir.

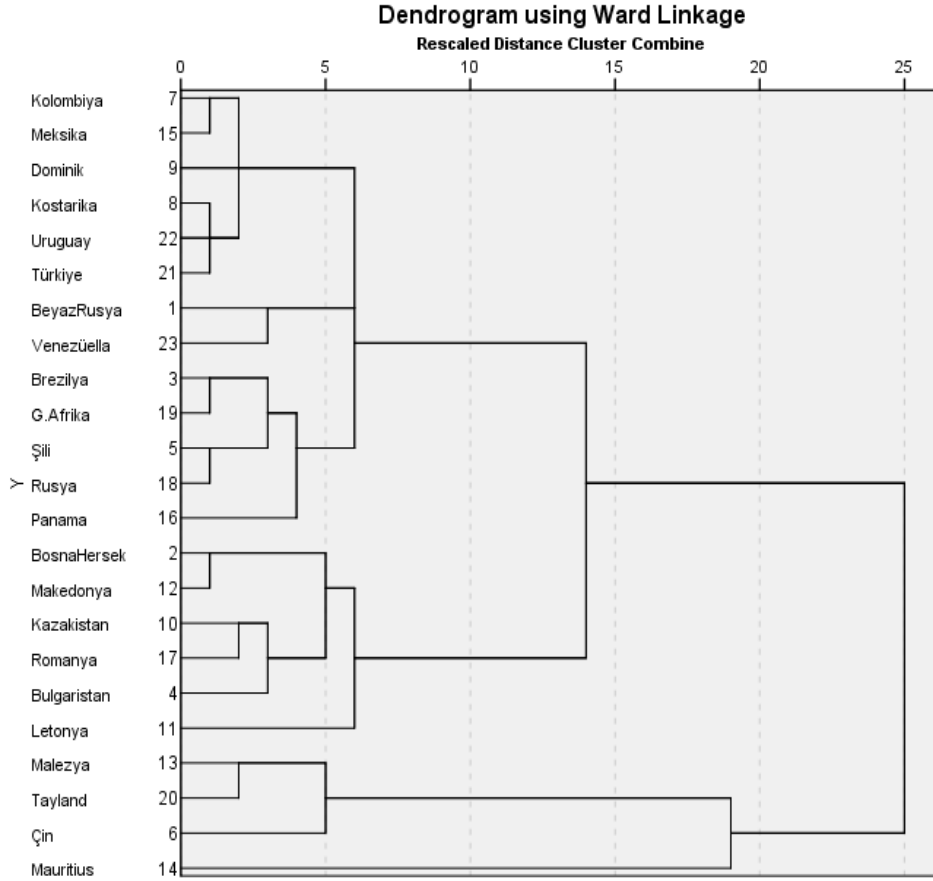
Şekil 2: 2008- 2009 Ortalaması Dendrogram

2010-2011 ortalaması için aglomeratif tabloya (Tablo 5) bakıldığında, en çok benzeyen ülkelerin yine değişmediği 1.basamakta Kolombiya ve Meksika olduğu ve birbirine en az benzeyen ülkelerin ise Beyaz Rusya ve Çin olduğu görülmektedir. Diğer çok benzeyen ülkeler ise Kosta Rika-Uruguay ile Bosna Hersek-Makedonya'dır.

Tablo 5 : 2010-2011 Ortalaması İçin Aglomeratif Tablo

Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	7	15	6.361	0	0	8
2	8	22	13.656	0	0	5
3	2	12	22.693	0	0	15
4	3	19	33.330	0	0	12
5	8	21	45.717	2	0	10
6	5	18	58.634	0	0	12
7	13	20	73.464	0	0	16
8	7	9	90.346	1	0	10
9	10	17	108.877	0	0	13
10	7	8	128.137	8	5	17
11	1	23	150.622	0	0	17
12	3	5	173.491	4	6	14
13	4	10	199.338	0	9	15
14	3	16	229.560	12	0	19
15	2	4	268.747	3	13	18
16	6	13	308.709	0	7	21
17	1	7	357.211	11	10	19
18	2	11	409.477	15	0	20
19	1	3	462.855	17	14	20
20	1	2	575.302	19	18	22
21	6	14	729.780	16	0	22
22	1	6	934.135	20	21	0

2010-2011 ortalaması için şekil 3'deki dendogram incelendiğinde bir önceki döneme göre küme yapılanmalarında değişiklikler göze çarpmakta ve Mairutusun tüm kümelerden ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca 5 ölçekte küme sayısının 7 ye çıktığı, 10 ölçekte 4 küme ve 15 ölçekte 3 kümenin olduğu görülmektedir

Şekil 3: 2010- 2011 Ortalaması Dendrogram

Dendrogramların tamamı incelendiğinde, 5 ile 10 birimlik mesafe arasında hem ülkelerde kümelenmelerin fazla hem de ölçekte benzeşmenin düşmeden yakalandığı görülmektedir dolayısıyla bu aralıkta referans alınarak ülkeler 5 gruba göre kümelendirilmiş ve bu kümeleri oluşturan ülkeler Tablo-7'de gösterilmiştir. Ayrıca k küme sayısını bulabilmek için kullanılan en pratik yöntemlerden biri yaklaşık olarak $k = (n / 2)^{1/2}$ formülünden de küme sayısı 3,39 bulunmaktadır fakat çalışmada daha detaylı gözlem açısından 5 kümeli gruplama kullanılmıştır.

Tablo 6 : 2006-2011 Yılları Arasında Üst Orta Gelir Grubu Ülkeler İçin Hiyerarşik Kümeleme Analizi Dendrogram (Ağaç Grafiği)'ne Göre Oluşan Kümeler

2006-2007 Ortalaması (1. Dönem)				
1. Küme	2. Küme	3. Küme	4. Küme	5. Küme
Beyaz Rusya Kolombiya Dominik Cumhuriyeti Meksika Rusya Federasyonu Venezüella	Bosna Hersek Kosta Rika Makedonya Romanya Türkiye Uruguay	Brezilya Şili Mauritius Panama Güney Afrika	Bulgaristan Kazakistan Letonya	Çin Malezya Tayland

2008-2009 Ortalaması (2. Dönem)				
1. Küme	2. Küme	3. Küme	4. Küme	5. Küme
Beyaz Rusya Kolombiya Kosta Rika Dominik Cumhuriyeti Meksika Rusya Federasyonu Türkiye Uruguay Venezüella	Bosna Hersek Makedonya Romanya	Brezilya Şili Mauritius Panama Güney Afrika	Bulgaristan Kazakistan Letonya	Çin Malezya Tayland

2010-2011 Ortalaması (3. Dönem)				
1. Küme	2. Küme	3. Küme	4. Küme	5. Küme
Beyaz Rusya Kolombiya Kosta Rika Dominik Cumhuriyeti Meksika Türkiye Uruguay Venezüella	Bosna Hersek Bulgaristan Kazakistan Letonya Makedonya Romanya	Brezilya Şili Panama Rusya Federasyonu Güney Afrika	Çin Malezya Tayland	Mauritius

Tablo 6 incelendiğinde, ilk dönemde 1. kümede Beyaz Rusya, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Meksika, Rusya Federasyonu ve Venezüella; 2. kümede Bosna Hersek, Kosta Rika, Makedonya, Romanya, Türkiye, Uruguay; 3. kümede Brezilya, Şili, Mauritius, Panama, Güney Afrika; 4. kümede Bulgaristan, Kazakistan, Letonya ve 5. kümede Çin, Malezya, Tayland ülkeleri yer almaktadır.

2. dönemde 3., 4. ve 5. kümelerde herhangi bir değişiklik olmazken; 1. Dönemde 2. kümede yer alan Kosta Rika, Türkiye ve Uruguay'ın bu kümeden ayrılarak 1. kümeye geçtiği görülmektedir.

3. dönemde, kümelerde bazı değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Rusya 2. Dönemde 1. Kümede iken bu dönemde 3. Kümeye geçmekte, 3. Kümeden ayrılan Mairutus ise tek başına 5. Kümeyi oluşturmaktadır. 2. dönemde 5. Küme olan Çin, Malezya, Tayland ülkeleri 4. Küme olarak yerlerini korumakta; 2. dönemde 4. Kümede yer alan Bulgaristan, Kazakistan, Letonya ise 2. kümeye geçmektedir.

Tablo 7 : Kümelere ait betimleyici istatistikler

Değişken 2006-2007	1. Küme Ortalaması	2. Küme Ortalaması	3. Küme Ortalaması	4. Küme Ortalaması	5. Küme Ortalaması	Tüm Ülkelerin Ortalaması
TKD	6.08	9.81	4.79	5.30	10.32	7.06
M3	31.34	45.61	80.74	49.31	130.24	68.91
CİD	0.93	-6.24	-2.65	-16.71	9.60	-2.45
DBS	24.20	47.10	27.95	103.34	22.67	44.31
NTH	74.28	88.31	76.67	74.28	57.40	76.88
DDYNG	3.08	7.00	5.23	15.91	4.60	7.61
DDYNC	1.08	0.40	1.45	1.98	2.43	2.35
KGSYİH	7.05	5.84	4.92	9.10	7.04	7.21
KNH	13.61	14.86	15.01	14.98	12.39	14.38
BSB	25.28	23.92	21.55	35.96	30.93	26.30
BYT	25.72	11.69	23.33	25.72	42.60	23.12
SKD	39.17	29.54	28.81	31.85	45.91	34.98
Enf	10.01	8.16	6.84	13.90	4.82	8.70
İşgücü	45.69	42.62	43.61	50.27	53.27	44.86
NHN	-0.05	-0.06	0.89	-2.84	-0.73	-0.98
NFH	0.92	-5.88	-1.72	-19.22	8.90	-3.05
HKD	54.75	60.65	66.40	62.84	43.77	57.96

Değişken 2008-2009	1. Küme Ortalaması	2. Küme Ortalaması	3. Küme Ortalaması	4. Küme Ortalaması	5. Küme Ortalaması	Tüm Ülkelerin Ortalaması
TKD	7.07	8.85	4.35	5.08	10.55	6.90
M3	38.90	45.68	82.96	50.21	135.86	63.49
CİD	-2.66	-9.31	-4.45	-5.84	9.31	-2.77
DBS	29.39	58.32	28.03	116.04	21.48	43.14
NTH	78.81	94.48	76.18	73.48	58.37	76.92
DDYNG	3.51	4.17	4.87	9.49	2.45	4.53
DDYNC	0.61	0.11	1.14	1.60	2.71	1.06
KGSYİH	0.51	1.34	2.14	-3.18	2.76	0.79
KNH	14.01	18.99	15.36	15.66	12.84	15.01
BSB	23.62	26.46	22.82	29.21	30.32	25.42
BYT	21.19	5.52	23.82	26.52	41.63	23.08
SKD	34.48	31.93	28.61	31.63	44.53	33.81
Enf	9.46	5.92	4.87	8.54	2.91	7.03
İşgücü	45.49	43.09	44.68	51.54	53.51	46.83
NHN	0.19	-0.32	1.46	-1.97	-0.21	0.07
NFH	-2.44	-8.93	-2.94	-6.80	9.13	-2.45
HKD	58.45	59.21	67.05	63.29	44.93	59.29

Değişken 2010-2011	1. Küme Ortalaması	2. Küme Ortalaması	3. Küme Ortalaması	4. Küme Ortalaması	5. Küme Ortalaması	Tüm Ülkelerin Ortalaması
TKD	7.28	6.84	3.93	11.19	3.66	6.79
M3	40.31	51.53	73.51	146.28	105.06	67.09
CİD	-4.27	-1.70	-2.48	5.61	-11.49	-2.23
DBS	30.72	87.77	32.81	23.52	12.47	44.32
NTH	79.38	81.13	74.19	58.51	87.24	76.33
DDYNG	3.31	3.56	4.72	3.35	3.43	3.69
DDYNC	0.46	0.83	1.81	2.91	213.21	10.42
KGSYİH	4.44	3.48	4.48	5.70	3.66	4.33
KNH	13.52	16.41	16.85	12.97	13.69	14.93
BSB	23.26	24.03	22.99	32.66	24.54	24.69
BYT	20.62	18.87	25.81	41.49	12.76	23.67
SKD	34.87	31.45	30.13	43.42	26.55	33.70
Enf	13.49	5.95	6.24	5.31	2.78	8.41
İşgücü	45.35	47.28	46.80	53.94	46.62	47.34
NHN	-0.11	0.30	0.05	-2.32	1.60	-0.18
NFH	-4.35	-0.09	-2.11	3.32	-9.93	-1.99
HKD	57.85	61.71	65.94	45.39	69.79	59.51

Tablo 7’de görülen betimleyici istatistikler dikkate alındığında; 1. dönemde; 1. kümede yer alan ülke grubu için, hemen hemen tüm değişkenlerde bütün ülke grubu ortalamasının altında yer aldığı görülmekte ayrıca bu küme

için dikkat çeken değişkenler ise, cari işlemler dengesinin fazla vermesi, dış borç stokunun düşüklüğü ve DDY açısından hem girişlerin hem de çıkışların GSYİH' ya oranının düşük olması ki bu veriler bu ülke gurubunun dış bağımlılığının düşük olduğunu da göstermektedir. 2. kümede yer alan ülke gurubu için kriz öncesinde, yüksek cari açık, dış borç stoku, yüksek yurtiçi tüketim ile sermaye hesabının açık vermesi ve düşük yurtiçi tasarrufla %5'lik kişi başına büyüme oranına sahip olması dikkat çeken hususlardır. 3. Kümede yer alan ülke gurubu hizmetlerin katma değerinin en yüksek olduğu ülke gurubu olarak göze çarpmakta, ayrıca en düşük büyüme oranına sahip küme konumundadır. 4. kümede yer alan ülkeler hem sermaye hem cari işlemler dengesinde açık vermekte, ayrıca çok yüksek dış borç stokuna sahip olmalarına rağmen doğrudan dış yatırımı en fazla çeken ülke gurubunu oluşturmaktadırlar. Bunda Bulgaristan'ın bu kümede olması en büyük etken olarak görülmektedir.(GSYİH'sının %28'i kadar DDY girişi söz konusudur.) bu ülke gurubunun dış bağımlılığının kriz öncesi dönemde en yüksek olduğunu da söylemek mümkündür. 5. kümede yer alan ülke grubunun, kriz öncesinde tarım sektörünün en yüksek, hizmet sektörünün en düşük paya sahip olduğu küme olması dikkat çekmektedir. Ayrıca cari fazla ve finans hesabında fazla veren bu kümede yurtiçi tüketimin düşük olması yüksek para arzına rağmen düşük enflasyonun nedeni olarak da tahmin edilebilir. Ayrıca bu ülke grubu yüksek yurtiçi tasarrufa ve yüksek sermaye birikimine sahip ülke grubu olarak da dikkat çekmektedir.

Kriz dönemi olarak kabul ettiğimiz 2008-2009 döneminde, bir önceki döneme göre, bazı değişkenlerde ciddi değişiklikler gözlemlenirken bazı değişkenlerde değişikliklerin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Özellikle kişi başı büyüme oranları binde 8'e düşmekte bu da krizin tüm ülke grubu ortalaması açısından ciddi bir duraklama yarattığını ifade etmektedir. Tüm ülkelerin ortalaması açısından dikkat çeken diğer değişiklikler, para arzı ortalamasının azaldığı, fakat kamu harcamalarının arttığı; DDY'ların hem giriş hem çıkışlarında düşüşün gözlemlendiği, enflasyonun düşerken finans hesabındaki açığın azaldığı görülmektedir. Duruma bir de kümeler açısından bakılacak olduğunda 1. Kümede yer alan ülke grubunda cari açığın ve dış borç stokunun ve finans hesabında açığın arttığı, genişletici para ve maliye politikalarıyla tüketim harcamalarının arttırıldığını fakat kişi başı büyümede krizin etkisinin çok ciddi olduğu görülmektedir. 1. kümeye göre kişi başı büyümede krizin etkisinin daha az hissedildiği 2. kümede; cari açık ve dış borç stoku iyice artarken yurtiçi tüketimin de ciddi oranda arttığı ve tasarrufların azaldığı gözlenmektedir. Kişi başı büyümede krizin etkisinin en az görüldüğü bu kümede cari işlemler ve finans hesabında açığın artması dışında dikkat çekici bir değişiklik gözlenmemektedir. Krizin etkisinin en şiddetli olduğu 4. kümede cari işlemler ve sermaye hesabındaki açık düşerken, DDY girişinde ciddi oranda azalma gerçekleşmekte, buna paralel olarak da dış borç stoku artmaktadır. Ayrıca sermaye birikimi ve enflasyonda da ciddi düşüş görülmektedir. 5.

kümede yer alan ülke grubu için krizin etkisi nispeten diğer kümelere göre daha az hissedilmekte, bu kümede genişletici para politikasına devam edilmekte, cari işlemler ve sermaye hesabı fazla vermeye devam etmektedir.

Krizden çıkış dönemini temsil eden 2010-2011 döneminde; tüm ülkelerin ortalamaları açısından bakıldığında kriz öncesi değerlere yaklaşıldığını ve kişi başı büyümenin %4'ler seviyesine çıktığı görülmektedir. Dikkat çeken en önemli değişken DDY'lardaki net çıkışın çok yüksek bir yüzdeye ulaşması (ki bunun temel nedeni Mairutus'dan ciddi sermaye çıkışının olması) ve net girişlerin en düşük değerini görmesidir. Finans hesabındaki açığın azalması bu değişkenlere ilave edildiğinde kriz sonrası dönemde artık sıcak paranın, küresel dolaşımdan çıkarak, kendi ülkesine dönmeye çabaladığını söylemek mümkündür. Kümeler incelendiğindeyse; 1. kümede yer alan ülkeler için cari ve finans hesabındaki açığın derinleşmeye devam etmesine rağmen kişi başı büyümede ciddi artış söz konusudur. Enflasyonun ciddi artış yaşadığı bu kümede para arzında kısmi artış kamu harcamalarında kısmi düşüş gözlenmektedir. Kişi başı GSYİH'sında çok yüksek bir artışın yaşanmadığı ikinci kümede cari işlemler ve finans hesabındaki açıklar hemen hemen denge noktasına kadar gerilemiştir. Dış borç stoku ve yurtiçi tasarrufta ciddi artış gözlemlenen bu kümede para arzı artarken kamu ve özel tüketim harcamaları azalmaktadır.

Krizden en az etkilenen 3. Kümedeki ülkeler kriz sonrası büyüme oranını bu dönemde yeniden sağlamakta ve cari açığı azaltmaktadır. Ayrıca sanayinin katma değerinin artması ve nüfus içindeki işgücünün payının artması bu kümede krizin reel sektör üzerindeki etkilerinin iyice ortadan kalktığını göstermektedir. Ayrıca bu kümede dış borç stokundaki artış ve para arzındaki gerileme dikkat çekmektedir. Kriz döneminde 5. Kümede yer alan ülkeler kriz sonrasında 4. kümede yer almaktadır. Bu açıdan bir önceki döneme göre 5. küme ile bu dönem 4. kümedeki değişim karşılaştırıldığında; para arzındaki ciddi genişleme bu dönemde de devam etmekte, cari işlem ve finans hesabındaki fazlada ciddi azalmalar görülmekte, ayrıca net hata noksan hesabındaki çıkış kaydının artması ve sanayideki istihdamın bir miktarının tarım sektörüne kayması da krizden tam olarak çıkışın gerçekleşmediğini söyleyebiliriz.

IV. Sonuç

Gelişmekte olan 23 ekonomi üzerinde 2008 küresel ekonomik krizinin ortak noktaları ve farklılaşan boyutlarını gözlemlemek üzere yapılan istatistiki çalışmada, kullanılan değişkenler itibariyle, bazı ülkelerin kriz öncesi durumlarını kriz sonrasında koruyamadıkları tespit edilmiştir. Buna karşılık, bazı ülkelerin ise 2006-2011 yılları arasında aynı kümede yer alarak kriz öncesi ve sonrası grup olarak, kriz karşısında birbirlerine yakınsayan etkilere sahip oldukları belirlenmiştir.

Elde edilen bulgularda, 23 gelişmekte olan üst orta gelir gurubu ülke için 2008-2009 yılları arasında krizin etkisinin güçlü bir şekilde kendini gösterdiği görülmekte ve kümeler arası ülke geçişlerinin bu dönemde daha azken kriz sonrası dönemde arttığı tespit edilmiştir. Genel olarak Çin, Malezya, Tayland'ın grup olarak, Beyaz Rusya, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Meksika ve Venezüella'nın grup olarak, Bosna Hersek, Makedonya ve Romanya'nın grup olarak, Brezilya, Şili, Panama ve Güney Afrika'nın grup olarak, Bulgaristan, Kazakistan ve Letonya'nın grup olarak, Türkiye, Uruguay ve Kostarika'nın grup olarak kriz karşısında aynı tepkileri sergilediğini söylemek mümkündür. Ayrıca Kostarika, Türkiye ve Uruguay'ın; Beyaz Rusya, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Meksika ve Venezüella grubu ile kriz döneminde ve kriz sonrasında aynı grupta yer alması dolayısıyla, kriz karşısında bu iki gurubun yakın tepkiler verdiklerini söylemek mümkündür. Bu gurupların dikkat çeken özellikleri incelendiğinde ise;

- Çin, Malezya ve Tayland grubu hiç küme değiştirmemekte ve krizden nispeten az etkilenmektedirler. Fakat krizden çıkış dönemi dediğimiz 2010-2011 döneminde krizin etkilerinin hala devam ettiği ülke gurubu olarak görülmektedir. Bu gurubu diğer guruplardan ayıran temel değişkenlere baktığımızda ise; yüksek para arzına sahip, iç tüketimden çok ihracata dayalı üretimi sürdüren, dolayısıyla cari fazla ve finans hesabı fazla veren, nüfusun yarısından fazlası aktif işgücünü oluşturan ve sanayi sektörünün katma değerinin ve tarımın payının yüksek olduğu ülke gurubudur.
- Bir diğer grup olan Bosna Hersek, Makedonya ve Romanya'nın dikkat çekici ortak özellikleri, yüksek cari açık ve finans hesabı açığına sahip olmalarına ek olarak yurtiçi tüketim harcamalarının çok yüksek oluşudur. Tasarruf düzeyi de düşük olan bu gurup kriz dönemi ve kriz sonrası olarak kabul edilen dönemde tüm değişkenlerinin aynı seyirde ilerlemesi ve kişi başı büyüme oranının kriz sonrası dönemde de %1,5'larda kalması krizden çıkışın bu ülke gurubunda yavaş olduğunu göstermektedir.
- Krizden nispeten az etkilenen Türkiye, Uruguay ve Kosta Rika grubunun temel ortak özelliklerine bakıldığında tarımın payının yüksekliği, sanayinin payının düşüklüğü dikkat çekmekte, yüksek tüketim harcamaları ile DDY girişlerine rağmen dış borç stoklarının ve cari açığın ciddi bir değer olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca bu gurup, krizden çıkışın da görece olarak hızlı gerçekleştiği ülke gurubudur.
- Krizden en fazla etkilenen grup olarak Bulgaristan, Kazakistan ve Letonya; çok yüksek dış borçlanmaya ek olarak cari işlemler ve finans hesabının ciddi açık vermesi sonucu artan dışa bağımlılıkla birlikte krizden ciddi yara almıştır. Kazakistan nispeten diğer iki

ülkeye göre daha az etkilense de krizin bu ekonomiler üzerinde istatistiki olarak ciddi etkileri gözlenmektedir. Finans hesabı ve cari işlemler hesabındaki açıklar kriz döneminde azalmış buna rağmen dış borçlanma artmıştır. Kriz sonrası dönemde Letonya dışında dış borçlanmada da toparlanmalar gözlenmekte. Letonya'da kriz sonrası hizmet sektörünün katma değerindeki düşüş bu sektörün krizden yüksek derecede etkilendiğini de göstermektedir.

Genel olarak çalışmadan elde edilen sonuçlar, seçilen ülke gurupları ve kullanılan değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermesine rağmen, ülke guruplarının kriz karşısında ekonomik durumlarındaki benzeşmelere paralel olarak birbirine yakınsayan nitelikte, krizden etkilenme ve krizden kurtulma seyri gösterdiğini söylemek mümkündür. Çalışmada dikkat çeken önemli bir konu kimi değişkenler bazı ülkelerde krizin etkilerini azaltıcı nitelik gösterirken diğer ülkelerde göstermemektedir. Dolayısıyla canlı birer mekanizma olan ülke ekonomilerinin kriz gibi şoklar karşısında hangi değişkenler vasıtasıyla daha az zarar göreceğini öngörmek zor görünmektedir.

Kaynaklar

- Aras, Osman Nuri, (2010),“ Türkiye’ye Makro Ekonomik Etkileri Bakımından 2008 Küresel Krizi”, *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt:47, Sayı:550.
- Bocutoğlu, Ersan, (2012), “Krizin Makro İktisadından Makro İktisadın Krizine: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni* 2012/106, <http://www.tek.org.tr>
- Berberoğlu, Bahar, (2011), “2008 Global Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği’ndeki Etkilerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, ss. 105–130.
- Çakmak, Nesrin Sungur ve Sarıdoğan, Ercan, (2010), “Küresel İktisadi Krizin Türk İmalat Sanayine Etkileri”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:XXIX, Sayı: II, ss. 23-45.
- Dardac, Nicolae, Giba, Adriana, (2011), “Systemic Financial Crises: A Cluster Analysis”, *European Research Studies*, Volume XIV, Issue (2), ss.54-64.
- Dell’Ariccia, G., Detragiache, E., Rajan, R. (2008). ‘The real effect of banking crises’, *Journal of Financial Intermediation*, 17(1), ss. 89-112.
- Everitt, Brian ve Landau, Sabine (2001), **Cluster Analysis**, Hodder Arnold Publication, London.
- Furceri, Davide ve Zdzienicka, Aleksandra, (2011), “The Real Effect of Financial Crises in the European Transition Economies”, *Economics of Transition*, Vol: 19, Issue:1, ss. 1–25.
- Galbraith, K.G., (2008) “The Collapse of Monetarism and the Irrelevance of the New Monetary Consensus”, *25th Annual Milton Friedman distinguished Lecture at Marietta College*, Marietta, Ohio, March 31, [Erişim: 20/07/2013, <http://utip.gov.utexas.edu/papers/CollapseofMonetarismdelivered.pdf>
- Göçer, İsmet, (2012), “2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri Ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:17, ss.18-37.
- Hutchison, M., Ilan, N., (2005), “How Bad Are Twins? Output Costs of Currency and Banking Crises”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 37(4), ss. 725-752.
- Kantar, Ersin, Keskin, Mustafa, Deviren, Bayram (2012), “Analysis of the effects of the global financial crisis on the Turkish economy, using hierarchical methods”, *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, Volume 391, Issue 7, April 1, ss. 2342–2352
- Kazgan, Gülten, (2012), “2008 Küresel Krizi: Nedenleri, Etik İlkeleri Ve İktisat Eğitimi”, *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni* 2012/98. <http://www.tek.org.tr>

- Mazurek, Jiří (2011), “Comparison of impacts of the financial crisis on the Czech Republic regions by cluster analysis”, *13 th International Conference on Finance and Banking*, Silesian University, Czech Republic, October 2 – 13, ss.396-404.
- Özmen, İ. (1998), “İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması ve Gruplandırılmasına İlişkin Bir Çalışma”, *Hazine Dergisi*, 11, ss. 41-61
- Rawdanowicz, Lukasz, (2010), “The 2008-09 Crisis In Turkey: Performance, Policy Responses And Challenges For Sustaining The Recovery”, *OECD Economics Department Working Papers*, No. 819, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5km36j7d320s-en>
- Reinhart, C., Rogoff, K. (2009), “The Aftermath of Financial Crises”, *NBER Working Paper*, 14656.
- Sharma, Subhash (1996), **Applied Multivariate Techniques**, J.Wiley and Sons Inc., USA.
- Yıldırım, Süreyya (2010), “2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), ss. 47-55.